

Лук'янець Т. Г.,

Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ

ІНТЕРСЕМІОТИЧНА КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Стаття присвячена дослідженню інтерсеміотичної комплементарності художнього тексту у контексті його функціонування. Здійснено інтерпретацію змісту полікодового тексту шляхом дослідження інтерсеміотичних (репрезентативного, модального та композиційного) видів значень вербальних і візуальних знаків.

Ключові слова: інтерсеміотична комплементарність, інтерсеміотичне репрезентативне, модальне, композиційне значення

Статья посвящена исследованию интерсеміотической комплементарности художественного текста в контексте его функционирования. Осуществлена интерпретация содержания поликодового текста путем исследования интерсеміотических (репрезентативного, модального и композиционного) видов значений вербальных и визуальных знаков.

Ключевые слова: интерсеміотическая комплементарность, интерсеміотическое репрезентативное, модальное, композиционное значение

The article is focused on intersemіotic complementarity of fiction from functional perspective. It is an attempt of a multimodal text interpretation conducted in the study of intersemіotic representational, modal and compositional meanings of verbal and visual signs.

Key words: intersemіotic complementarity, intersemіotic representational, modal and compositional meanings

Сьогодні лінгвісти все частіше досліджують художній текст з позиції його створення та функціонування, тобто невід'ємно від досвіду автора та читачів [2, с. 245; 5, с. 214; 6, с. 45-71]. Художній текст розглядають як одне структурне, смислове та функціональне ціле, що, подібно до комунікації, характеризується інтерсеміотичною комплементарністю. Це складна полікодова єдність, тобто сукупністю одиниць різних знакових систем, тож, художній текст дозволяє авторові чіткіше виразити власну ідею твору, а читачеві точніше декодувати сприйняту інформацію.

Таким чином, *актуальність* цієї статті обумовлюється загальною спрямованістю сучасних філологічних студій на дослідження інтерсеміотичного аспекту мовних явищ.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні особливостей інтерсеміотичної комплементарності художнього тексту, що впливає на процес створення та інтерпретації кодів різних знакових систем у тексті. Мета роботи передбачає вирішення таких завдань: 1) надати визначення поняття інтерсеміотичної комплементарності; 2) охарактеризувати шляхи її реалізації у художньому тексті шляхом поєднання інтерсеміотичного репрезентативного, модального та композиційного значень вербальних і візуальних знаків.

У ході дослідження ми прагнемо показати, як індивідуальна творчість автора, історичні обставини та соціальні умови створення і функціонування художнього тексту можуть варіювати його зміст, а також впливати на використання різних знаків у ньому.

Інтерсеміотичний аналіз художнього тексту доводить, що полікодовий текст створюється для вираження авторської ідеї вербальними і візуальними знаками, вжитими у певному контексті [2, с. 245]. Отже, комбінація одиниць різних знакових систем сприяє точнішій передачі авторського задуму. Такий відбір значень та їх вербально-візуальне вираження є соціально вмотивованим і залежить від ситуації їхнього функціонування та культурного контексту. До того ж, повинна існувати інтерсеміотична комплементарність між вербальними та візуальними знаками, що передають подібне значення або доповнюють значення одне одних у структурно та семантично цілісному художньому тексті.

Інтерсеміотична комплементарність – це така вербально-візуальна єдність полікодового тексту, що забезпечує його структурну та смислову цілісність у контексті його функціонування. У художньому тексті вона досягається поєднанням різних видів інтерсеміотичного значення: репрезентативного [5, с. 214-224], модального [2, с. 339-342] та композиційного [4, с. 138]. Ці значення реалізуються шляхом паралельного використання різних вербальних та візуальних знаків.

Інтерсеміотичне репрезентативне значення у художньому тексті – це значення, яке виражає суть понять у формі ідей і репрезентує (звідси і назва) досвід автора у рамках соціального контексту [5, с. 214-219]. Воно виражається лексико-семантичними відношеннями повторення, синонімії, антонімії, гіпонімії та гіперонімії між візуальними знаками досвіду автора (фотографіями із його життя) та вербальними знаками тексту (текстом із вмотивованим вибором лексичних одиниць).

Розглянемо вище зазначені семантичні відношення на прикладі роману Джонатана Фосера "Надзвичайно голосно & amp; неймовірно близько" [8], що розповідає про тернистий шлях дорослішання маленького Оскара, який осиротів після трагедії 11 вересня.

Стилістичний прийом повторення в інтерсеміотичному тексті передбачає використання зображень, які ілюструють значення лексичних одиниць, для виділення ключових концептів тексту, наголосу на їх важливості для розуміння авторської ідеї. Так, в аналізованому романі є багато фотографій ключів, адже концепт КЛЮЧА є визначальним в зображенні хлопчикових пошуків життєвої істини. Такі лексичні одиниці на позначення ключа, як 'spare key', 'our key', 'lost key' паралельно використовуються автором для точнішого опису того ключа, який шукає хлопчик.

У інтерсеміотичній синонімії експліцитне значення двох лексичних одиниць, а також візуальних знаків може бути однаковим або майже однаковим та використовуватися взаємозамінно. Власна назва американського атрак-

ціону “Циклон”, ‘roller coaster’ та його фотографія із підписом “The famous attraction at the entertainment park at Coney Island” [8, с. 99] є контекстуальними синонімами. Вони використовуються в ході оповіді для уникнення тавтології, одночасно унаочнюючи вербально описаний соціальний досвід оповідача.

Інтерсеміотична антонімія передбачає поєднання вербального та візуального знаків із протилежними значеннями для створення ефекту зворотності дії та підсилення емоційного переживання читача. Роман Фоєра завершується 12 фотознімками людини, яка падає із хмарочоса [8, с. 356-368]. Цим зображенням передують думки хлопчика: “*At last I looked at photos of a falling body. Is it father’s? May be. Even if it isn’t my father, it is still a man. ... I put these photos in the reversed order: the last was the first, the first became the last. When I looked through them again, the man was not falling, but flying up.*” [8, с. 368] Зміна порядку розташування фотографій змінює експліцитне значення, яке вони відображали, на протилежне та створює нове значення для маленького хлопчика, зароджуючи віру на краще у його серці.

Гіперо-гіпонімічні відношення у семантиці вербальних і візуальних знаків спостерігаються, коли між одиницями різних знакових систем існують семантичні відношення узагальнення або включення на основі хоча б однієї спільної семантичної ознаки серед порівнюваних значень.

Відношення гіпонімії існує, коли зображення однієї дівчини ілюструє характеристики, властиві всім людям, і підтверджується словами: “*People are the only who blush with shame, laugh, believe in God, declare war and kiss with lips*” [8, с. 76]. Гіперонімія ж виражена у передачі значення великої кількості шляхом поєднання візуального знаку – фото зграї більше ніж п’ятдесяти птахів – та візуального знаку – слів Оскара: “*Flock of birds flew past the window, extremely fast, incredible close. Some what near twenty*” [8, с. 111], – які використовуються для опису метушливого та шумного життя великого міста.

Таким чином, інтерсеміотична комплементарність роману Фоєра виявляється в інтерсеміотичному репрезентативному значенні художнього тексту, де досвід Оскара передається не лише через його думки та слова, що мають вербальне вираження у тексті, але й через його фотографії, які передають неописане словесно пізнання хлопчиком світу.

Інтерсеміотичне модальне значення у художньому тексті – це функціонально семантична категорія, яка виражає відношення змісту тексту до дійсності і автора до змісту висловлювання. Воно є визначальним, тому що соціальні ролі автора та читача полікодового тексту можуть впливати на вибір автором теми та основної ідеї художнього тексту, а також на розуміння та шлях інтерпретації цього тексту читачем [2, с. 339]. Соціально-детермінований контекст реалізує модальну інтерсеміотичну комплементарність через вибір автором звертання до очікуваного читача та повідомлення особистісного ставлення автора до описуваного і зображуваного. Авторське пряме чи завуальоване звернення до читача може бути висловлене у формі певної пропозиції, наказу, ствердження чи питання, пропонуючи стратегію інтерпретації художнього тексту, визначаючи роль читача. А значить таке звернення використовується для забезпечення семантичної цілісності тексту не тільки у ході його створення, але й також у процесі його функціонування [1, с. 98]. Наприклад, Оскар у романі Фоєра розглядає можливість заміни власної розповіді на звичайний відеозапис (вербально-візуальну єдність), даючи читачеві свободу інтерпретації усіх речей, які бачить хлопчик, та усіх подій, що з ним трапляються: “*And let me invent the invisible suit with built-in camera <...>, but this screen must shut me completely, <...>. There will be an overall impression that I am not here at all.*” [8, с. 54] Таким чином, Оскар намагається довести, що його розповідь є у значній мірі достовірною і варта довіри читача.

Модальність інтерсеміотичного значення у художньому тексті виражається також через повідомлення особистого ставлення автора до описуваного у тексті. Тут спостерігається або збіг, або дисонанс між вербальними та візуальними засобами вираження авторського ставлення [3, с. 29]. Прикладом дисонансу між різними знаками може бути випадок, коли Оскар використовує комплімент (“*I said, “You, of course, are always told about it, but if you look in the dictionary for the word “extraordinary beauty”, there is your picture.*” [8, с. 72]), щоб увійти в довіру до співрозмовниці, хоч насправді має іншу думку про неї. Підтвердженням цьому є подана нижче фотографія морди слона із сумними очима, з якою хлопчик хоч не прямо порівнює, але асоціює жінку. Такий прийом використаний у романі для зображення дитячого способу пізнання світу через образне мислення.

Інтерсеміотична комплементарність художнього твору реалізується на рівні модального значення, коли поєднання вербальних і візуальних знаків є засобом для вираження авторського світобачення та забезпечення прогнозованого соціально вмотивованого тлумачення його читачем.

Інтерсеміотичне композиційне значення – це особлива композиційна побудова художнього тексту, яка поєднує вербальні та візуальні знаки і створює семантичну єдність. У художньому тексті це значення інтегрується через композиційні відношення інформаційної цінності, яка залежить від розташування елементів на сторінці, їхнього виділення серед інших знаків у тексті; тиші, варіювання рівня привернення уваги до різних елементів зображення через вибір їх кольору, форми чи розміру, та візуального обрамлення, способу поєднання тексту і зображення на сторінці, їхнього співвідношення та відсотку вільного простору між ними [4, с. 138]. У романі усі фотографії чорно-білі, мають розмір 10X15 см. і займають 2/3 сторінки. Вони розташовані по центру переважно зверху на сторінці і ніколи не обрамлюються текстом. Таке розташування підвищує їхню інформаційну цінність, адже читач може у повній мірі розглянути усі деталі зображення, не відволікаючи свою увагу на текст [7, с. 25]. До того ж, деякі малюнки хлопчика є кольоровими і складаються із написів назв кольорів відповідними барвами, що є підказками Оскарові у його пошуку сенсу життя. Цей прийом у романі використовується для підкреслення особливостей світосприйняття дітей, відмінних від дорослих. Композиційно вмотивоване поєднання вербальних і візуальних знаків створює логічно послідовний та семантично зв’язний текст не тільки у плані його змісту, але й у плані вираження.

Отже, інтерсеміотична комплементарність художнього тексту створюється за допомогою поєднання інтерсеміотичного репрезентативного, модального та композиційного значень вербальних та візуальних знаків у ньому.

Вона передбачає структурну та семантичну цілісність тексту у ході його створення та функціонування залежно від соціального досвіду автора та читача.

Література:

1. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Наука, 1990. – 268 с.
2. Halliday M. A. K. Language, Context and Text: Aspects of language in a social-semiotic perspective / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – Oxford : Oxford University Press, 1985. – 458 p.
3. Iedema R. Multimodality, Resemiotization: Extending the Analysis of Discourse as a Multisemiotic Practice. / R. Iedema // Visual Communication. – 2003. – Vol. 2. – № 1. – P. 29-57.
4. Kress G. R. Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication / G. R. Kress, T. van Leeuwen. – L. : Ed. Arnold, 2002. – 152 p.
5. Kress G. Reading Images: The Grammar of Visual Design / G. Kress, T. van Leeuwen. – L. : Routledge, 1996. – 321 p.
6. O'Toole M. The Language of Displayed Art / M. O'Toole. – London : Leicester University Press, 1994. – 295 p.
7. Royce T. Synergy on the Page : Exploring intersemiotic complementarity in page-based multimodal text // JASFL Occasional Papers. – 1998. – No.1. – P. 25-49.

Джерела ілюстративного матеріалу:

8. Foer J. Extremely loud & incredible close / J. Foer. – NY : Houghton Mifflin Harcourt. – 2005. – 368 p.